

Прокоп Ю. В.,
Одеська національна академія зв'язку імені О. С. Попова,
м. Одеса, Україна

ПЕРЕСЕЛЕННЯ ЄВРЕЇВ ІЗ ГАЛИЧИНИ ДО ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.: ПРИЧИНИ ТА ЕТАПИ

Досліджено проблему переселення євреїв з Галичини до Херсонської губернії у кінці XVIII – першій половині XIX ст. Проведено аналіз основних причин і процесу переселення. На основі виявлених архівних документів виділено етапи переселення, розглянуто кількісний і професійний склад євреїв-переселенців.

Ключові слова: євреї, іноземці, переселення, Галичина, Херсонська губернія, Одеса.

Прокоп Ю. В.,
Одесская национальная академия связи имени А. С. Попова,
г. Одесса, Украина

ПЕРЕСЕЛЕНИЕ ЕВРЕЕВ ИЗ ГАЛИЦИИ В ХЕРСОНСКУЮ ГУБЕРНИЮ В КОНЦЕ XVIII – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX в.: ПРИЧИНЫ И ЭТАПЫ

Исследовано проблему переселения евреев из Галиции в Херсонскую губернию в конце XVIII – первой половине XIX в. Выполнен анализ основных причин и процесса переселения. На основании выявленных архивных документов, выделены этапы переселения, рассмотрен количественный и профессиональный состав евреев-переселенцев.

Ключевые слова: евреи, иностранцы, переселение, Галиция, Херсонская губерния, Одесса.

Yulia Prokop,
OSPovov Odesa national academy of Telecommunications,
Odesa, Ukraine

MIGRATION OF JEWS FROM GALICIA TO KHERSON PROVINCE IN THE END OF XVIII – FIRST HALF OF XIX CENTURY: REASONS AND STAGES

The problem of Jewish migration from Galicia to Kherson province in the end of 18th through the beginning of 19th century is investigated. Analyzing the reasons and the process of migration, the conclusion is made that Jews were forced to leave their homes, on one hand, by discriminative reforms of the Austrian government (strengthening the tax burden, recruitment, forceful movement of Jews from villages to cities, some professional limitations, etc.). On the other hand, Galician Jews were attracted by the wide opportunities for earning money and conducting business in seaport cities of the South of the Russian empire, with loyalty of the Russian government and support from the General-Governor of Novorossia region M. S. Vorontsov.

The author discovered archive documents concerning Jewish foreigners, on the funds of the office of Novorossia and Bessarabia general-governor, Odesa city head, Odesa city дума and Odesa city magistrate in the State Archive of Odesa region, office of Mykolaiv construction and Mykolaiv magistrate in the State Archive of Nikolaev region, of Kherson Treasury Chamber in the State Archive of Kherson region, and of the Police department in Russia State Historical archive. Based on the documents, author defines 3 stages of Jewish migration from Galicia to Kherson province and considers the quantitative and professional distribution of Jewish migrants.

The first stage of migration (1770-s through 1798) characterized by the lack of distinct rules of arrival and settlement of Jewish foreigners and unimpeded pass through the border of everyone who wanted to settle in Novorossia region. Most of those migrants were poor people, but some of them were successful traders. Many of migrants of the first stage came to Russia without last names.

The characteristic features of the second stage (from 1798 to 1824) was establishing clear rules of arrival and settlement, and introduction of a strict border control. Among the immigrants of the second stage were traders of different levels and a large number of artisans and workers.

During the third stage (from 1824 to the end of 1840), despite the ban on Jewish foreigners to settle in the Russian Empire and to take Russian citizenship, quite a few poorer merchants from Galicia came to Odessa, who founded banks and major shopping offices. Over the time, they managed to get Russian citizenship thanks to petitions of Count M. S. Vorontsov.

Key words: Jews, foreigners, migration, Galicia, Kherson province, Odesa.

Перед українськими законодавцями стоять нині завдання вдосконалення міграційної політики України, чіткого регламентування правового положення іноземців на території країни й попередження нелегальної імміграції.

Для розв'язання цих завдань велике значення має вивчення історії імміграційних процесів Російської імперії, зокрема особливостей переселення в країну іноземних євреїв. Однією з проблем, що вимагають висвітлення, є історія переселення з Галичини до Херсонської губернії євреїв, які зробили чималий внесок у соціально-економічний і культурний розвиток півдня України.

У низці дисертацій на здобуття ступеню кандидата юридичних наук російських авторів досліджено політику царського уряду щодо іноземців, юридичні аспекти приїзду іноземців до Росії, прийняття ними підданства й зарахування до податних станів, правове положення іноземців у Росії. Однак автори зробили акцент на християн, а юдеїв торкаються лише мимохіль [1; 2].

У сучасній історичній науці існує чимало досліджень соціально-правового становища російських євреїв у першій половині XIX століття, однак специфічний аналіз процесу переселення у той час євреїв-іноземців до Російської імперії не проводився. В окремих роботах лише згадуються євреї з Галичини, що оселилися в Одесі й Миколаєві [3-6].

У своїй фундаментальній праці з історії Одеси П. Герлігі вважає, що політика царського уряду щодо іноземних євреїв, які переселялися до Росії, була цілком доброзичливою. Вона вказує лише, що «в 1843 г. під час однієї зі спорадичних антисемітських кампаній російський уряд вирішив обмежити діяльність іноземних підданих – євреїв в імперії» [3, с. 124]. Проте, як буде показано далі, ще в 1824 році оселення євреїв-іноземців у Росії було заборонено, після чого кілька десятиліть послідовно проводилася політика,

спрямована проти євреїв-іноземців, і багато з тих, хто прибув до Російської імперії після 1824 року, з часом були вислані із країни.

Сучасний американський дослідник С. Ципперштейн, розповідаючи про євреїв-переселенців з Бродів до Одеси, згадує лише купців: «...близько трьох сотень бродських купців перенесли до Одеси свої торговельні контори. Згодом багато з них стали постійними мешканцями міста» [4, с. 50]. Але він нічого не говорить про інші групи євреїв-іноземців, які насправді склали більшість серед переселенців.

Мета даної статті – проаналізувати причини й процес переселення галицьких євреїв до Херсонської губернії, виділити основні етапи переселення й розглянути склад євреїв-переселенців.

Як відомо, після першого розділу Речі Посполитої у 1772 році влада в Галичині перейшла до Австрійської імперії, уряд якої відразу ж почав проводити реформи щодо євреїв. Сума податків на євреїв зросла у порівнянні з попереднім (польським) періодом у 3-4 рази [7]. Було запроваджене оподаткування євреїв при вступі до шлюбу [8] і за місце проживання, а також великий штраф за жебрацтво [7]. Бідняків, які не могли платити податки, тисячами виселяли із країни [8; 9].

Австрійський уряд ліквідував єврейські кагали [8]. Євреї були виселені із сіл. Їм заборонили орендувати там землю, млини, маєтки й селянські господарства. У результаті третя частина єврейського населення втратила шматок хліба й дах над головою і була примусово переміщена в перенаселені й зубожілі міста. В 1788 р. для євреїв була започаткована служба в армії, яку спочатку скасували через кілька років, але потім відновили. Євреям було наказано прийняти родові прізвища [8; 9]. Були введені деякі професійні обмеження для євреїв [7]. З'явилися два нових тяжких для євреїв податки:

кошерний і свічковий. Почалося швидке зубожіння єврейського населення. Податковий й економічний гніт супроводжував культурний.

Внаслідок дискримінації євреїв у Галичині, що поступово підсилювалася з 70-х років XVIII століття, євреї все більше стали від'їжджати до Польщі й Росії¹ [8; 9].

У той же час політика російського уряду була спрямована на залучення до країни іноземних переселенців, особливо на заселення ними Новоросійського краю [2]. Вони отримували у Російській імперії різноманітні пільги, найбільшими з яких було звільнення від податків на 10 років та відбування військової повинності.

Ми вважаємо, що переселення євреїв з Галичини до Херсонської губернії можна розділити на три етапи: перший – із 70-х років XVIII століття до 1798 р., другий – із 1798 р. до 1824 р. й третій – із 1824 р. до кінця 40-х років XIX століття.

Про перший етап збереглося дуже мало документів. Поштовхом до початку переселення послужили описані вище реформи австрійського уряду після першого розділу Речі Посполитої. Багато євреїв були вислані або виїхали самі на територію Польщі в Брацлавське, Подільське й Волинське воєводства. Частина переселенців опинилася у заснованих на той час причорноморських містах – Херсоні, Миколаєві, Одесі, Севастополі.

Нам удалося встановити, що задовго до 1800 року в Херсоні проживало 38 родин безпрізвищних австрійськопідданих євреїв, які займалися переважно торгівлею, не мали паспортів і видів на проживання й не платили податків [10]. Відсутність у цих євреїв прізвищ свідчить про те, що виїхали вони з Австрії ще до наказу прийняти прізвища у 1787 році або одразу ж після нього.

Вважається, що першими євреями, що оселилися в Миколаєві, були вихідці з Галичини [11]. Відомо, що серед них були іноземні купці, що брали участь у поставках для будівництва міста й кораблів у 1790 році [5; 12].

В архівних документах зустрічаються згадки про окремих австрійськопідданих

євреїв в Одесі з 1795 року. Зокрема, у ревізькому реєстрі міщан-євреїв Одеси 1795 року зазначена одна безпрізвищна родина, що приїхала з Ярослава [13], а в 1797 році цесарськопідданий єврейці Рухлі Давидовій було видане свідоцтво на право проживати й займатися торгівлею в Одесі [14]. В архівних документах початку XIX століття вже трапляється чимало згадок про австрійських євреїв, що приїхали спочатку до Польщі, а після приєднання її території до Росії оселилися в Миколаєві й Одесі.

Спочатку суворих правил приїзду й оселення не було – приймалися всі, хто побажав оселитися в Росії. У той час діяло правило: *«Люди будь-якої національності й віросповідання, що перетинають кордон із наміром вступити на службу або поселитись у Новоросійській губернії, повинні негайно допускатись до названої губернії. У них не слід ні питати про їх націю і віру, ані просити показати паспорт»* [15, с. 67-68]. Завдяки цьому протягом першого етапу переселення до Російської імперії потрапило чимало вихідців із Галичини, висланих за жебрацтво або тих, що втекли від реформ австрійського уряду.

У 1798 році указом «Про пропуск іноземців у Росію для торгівлі» були встановлені суворі правила в'їзду іноземців до країни [16]. На кордоні з Росією ретельно перевірялися документи, вівся облік іноземців, що в'їжджали до країни або виїжджали за кордон [17]. Рапорти військових губернаторів і відомості про іноземців направлялися на ім'я імператора. Пізніше (з 1807 р.) ці документи направлялися міністрові юстиції [2].

Друга хвиля переселення євреїв-іноземців до Російської імперії була найчисленнішою. Під час цього етапу російський уряд почав створювати закони й правила, що регламентували процес приїзду, оселення й прийняття присяги на підданство Росії, а також впроваджувати обмеження на права іноземців, щоб стимулювати їхній вступ до російського підданства [2]. Саме тоді після повторного введення в Австрії у 1804 році обов'язкової військової повинності для євреїв молоді люди масово стали залишати Галичину й переселятися до Росії.

Правила приїзду й оселення для євреїв були такими само, як і для всіх іноземців, що

¹ Йдеться про кордони держав до другого поділу Речі Посполитої (1772-1792 рр.).

переселялися до Російської імперії. При перетинанні кордону іноземцям видавалися кордонні свідоцтва, що заміняли протягом трьох місяців паспорт, після чого їх потрібно було продовжити в земському суді на шість місяців [18]. Таким чином, іноземцям давалося дев'ять місяців для визначення місця оселення, після чого їм слід було обрати собі рід життя, вступивши в один із податних станів [19]. Із цього моменту вони повинні були платити податки відповідно до заявленого стану, однак не вважалися повноцінними міщанами або купцями доти, поки не приймали російське підданство.

Ті, хто не мали письмових видів або чий вид був прострочений, уважалися волоцюгами й підлягали відправленню на фортечні роботи [20]. Однак іноземців, які були заарештовані лише за відсутність документів, військовий губернатор мав право звільнити від фортечних робіт для повернення за кордон або для оселення в Росії. Вони отримували паспорта в першому випадку на три, а у другому – на дев'ять місяців [19; 21; 22].

Іноземні піддані, які дотримувались законів Російської імперії й мали відповідним чином оформлені документи, не були обмежені граничним терміном перебування в країні. Через 5 років кожний з них міг просити про прийняття його в підданство Росії. Для цього він повинен був подати прохання в канцелярію губернатора, який розглядав питання про прийняття підданства й клопотав про це перед Правлячим Сенатом, котрий виносив остаточне рішення [1].

В австрійськопідданих євреїв у Росії була можливість одержувати так звані заступницькі види в австрійського консула [23]. Це дозволяло їм жити в Росії, уникаючи платежу податків і служби в армії, що було дуже вигідно переселенцям. Однак небажання євреїв обирати собі рід життя й приймати російське підданство не було єдиною причиною того, що багато євреїв жили довгі роки в Росії, не вступаючи в податний стан. Велике значення мало й те, що процедура прирахування часто затягувалася Херсонською казенною палатою на роки. Навіть відомі випадки, коли про деяких євреїв насправді забували [24; 25].

З документів Державного архіву Одеської області (далі – ДАОО) нам удалося виявити

понад 700 родин євреїв, що прибули до Одеси із-за кордону у 1798-1823 рр. Всі вони, за поодинокими винятками, були австрійськопідданими. Біля 10 % з них становили купці різних гільдій.

У той час Одеса бурхливо розвивалася, у ній кипіли будівництво й торгівля; були затребувані люди самих різних професій, більшість з них добре оплачувалася [26]. Тому серед євреїв, що приїхали з Галичини, було багато торговців різного рівня й ремісників, а також чорнороби, слуги, робітники, візники, учителі, прикажчики, маклери й фактори. Згідно з виявленими нами архівними даними, більшість іноземних євреїв-торгівців займалися торгівлею цитрусовими й гарячим вином. Серед ремісників більше половини становили кравці.

За даними, зібраними нами з різних документів ДАОО, більше половини євреїв-іноземців, що переселилися протягом другого етапу в Одесу, були родом з міста Броди. Істотно менше – з Лемберга (Львова), Золочева, Підкаменя, Дрогобича, Жовкви й Сокаля, а також з багатьох інших населених пунктів Галичини: Бучача, Тернополя, Куликова, Станіслава, Лешнева, Пшемишля, Хелма, Жешува, Ярослава, Чернівців та ін. Одні до приїзду в Одесу якийсь час поневирялись по інших містах (Острог, Проскурів, Гайсин, Миколаїв, Херсон, Овідіополь, Балта), інші їхали в Одесу цілеспрямовано – багатьох залучав молодий місто-порт, який швидко зростав і розвивався, а також приваблювали привілеї, дані урядом місту та його жителям.

Початок XIX століття для євреїв-іноземців в Одесі був часом великих можливостей. Вони не мали обмежень на в'їзд у Росію, могли працювати й накопичувати капітали [4]. Однак уже в 1824 році євреям-іноземцям було заборонено переселятися до Росії. Приводом для цього стала записка міністра фінансів від 19 січня 1824 р., що він вніс до Комітету міністрів. Указуючи на збільшення єврейського населення за 20 років в 2,5 рази, міністр пояснив це впливом іноземних євреїв, які ухиляються від військової повинності й платежу податей, *«звичайно бідні, ведуть бродячий спосіб життя»*. Міністр підкреслював *«шкідливість євреїв для місцевого населення»* і запропонував *«покласти межю надзвичайному розмноженню*

єврейського племені в Росії». Для цього, на думку міністра, було необхідно «заборонити євреям ... поселення через кордон, навіть й у ті губернії, де їм не заборонено мати постійну осілість» [27].

Запропоновані заходи були схвалені, й Комітет міністрів 15 березня 1824 р. заборонив іноземним євреям жити в Росії. Тих із них, хто вже оселився в Росії, було наказано записати по містах у робітники з обкладанням міщанськими податками. Були складені списки не зарахованих до станів іноземно-підданих євреїв, що живуть у російських містах, з описом, чи хочуть вони залишитися в Росії, коли, звідки й за якими документами вони прибули, чим займаються й чим планують займатися в майбутньому.

Список євреїв-іноземців, що жили в Одесі, містив близько 300 родин [23]. Список євреїв-іноземців, що побажали залишитися жити в Миколаєві, складався з 25 родин [28]. Є підстави думати, що ці списки містять неповні дані – можливо, тому, що частина документів втрачена. Так, в інших документах нами виявлено ще 57 родин одеських євреїв-іноземців, що жили в 1824 році в Одесі [29; 30], й 11 родин, що жили в Миколаєві й побажали зарахуватися до міщанства [24; 31]. Крім того, як видно зі звіту Херсонської казенної палати, розглядалося питання про прирахування до миколаївського міщанства 86 чоловік [23], що у півтори рази перевищує кількість душ у згаданих 25 родин.

Більшість євреїв-іноземців побажали прийняти російське підданство й зарахуватися до міщанства, оскільки багато з них приїхали до Росії малолітніми дітьми, вирости, обзавелися тут родинами, вели бізнес, володіли нерухомістю. Інші висловили бажання покинути Росію, повернувшись у Галичину. За даними, знайденими нами в документах ДАОО, в Одесі відмовилися прийняти російське підданство близько чверті євреїв-іноземців. Однак, як видно з документів наступних років, виїхали із країни лише деякі з них. Більшість одержали відстрочку на виїзд під різними приводами й надалі залишалися у Росії [32; 33].

Реалізація поставленого урядом завдання по прирахуванню до податних станів або виселенню євреїв-іноземців сильно затяглася. Протягом 1823-1826 років Херсонська казенна

палата заслухала й розглянула 84 повідомлення Херсонського губернського правління із приводу бажання іноземних євреїв назавжди залишитися в російському підданстві й записатися до міщанства по містах Херсонської губернії. Але питання було вирішене лише для малої частини всіх євреїв-іноземців, що побажали залишитися в Російській імперії. З 1825 року для подачі в Сенат списків слід було зазначати рік приїзду до Росії, а пізніше – рік прийняття присяги на російське підданство. Уточнення цих даних вимагало додаткового листування і ще більше затягувало розгляд. Ще одним фактором, що уповільнював вирішення питання з євреями-іноземцями, була відсутність прагнення в євреїв прийняти присягу. Деяких з них доводилося розшукувати за допомогою поліції [23; 25].

Для прирахування до міщанства або купецтва кожен іноземний єврей повинен був дістати згоду місцевої громади прийняти його у свої лави. Громадам було вигідно прийняти багатих купців або міщан, що мали постійний заробіток, але вони не хотіли брати відповідальність за тих, хто не міг платити за себе податки. Питання по кожному єврею, якому громада відмовляла в прирахуванні, розглядалося по кілька разів, що також затягувало процес.

З 1826 року іноземні євреї могли бути зараховані в міські стани тільки в тому випадку, якщо прибули до Росії до 1824 р. і прийняли присягу до 1825 р. Однак виявилось чимало тих, хто жив у Росії до 1824 року, але не встиг вчасно прийняти присягу або по власній провині, або через бюрократичну тяганину. За законом, вони мали виїхати з Росії. Але незважаючи на досить чіткі вимоги й сувору заборону, у цього закону була маса винятків, і кожний з випадків розглядався Правлячим Сенатом окремо. Архівні документи свідчать про те, що певну роль грали клопотання губернаторів. Так, за клопотаннями херсонського й новоросійського губернаторів чимало євреїв-іноземців у 1828-1829 роках отримали дозвіл залишитися в Росії і прирахуватися до міщанства, в той час як євреям інших губерній було відмовлено й наказано виїхати з країни [34].

15 липня 1830 року було знов вирішено надати чотирьохмісячний термін для запису

в стани тих, хто жив у Росії до 1824 року, вчасно прийняв присягу на підданство й може надати про це свідоцтво, але за поважними причинами не був вчасно прирахований до міщанства чи купецтва. Після закінчення зазначеного терміну зачисляти в стани іноземних євреїв під будь-яким приводом заборонялося. Проте архівні документи, зібрані нами, свідчать про те, що залишалось чимало іноземнопідданих євреїв, які не прийняли присягу на вірність Росії, не були прираховані ні в який стан, не платили податки і при цьому не збиралися їхати на батьківщину.

Особливо багато таких євреїв жило в Одесі, користуючись заступництвом місцевої влади. За клопотанням генерал-губернатора Новоросійського краю графа М. С. Воронцова, 20 січня 1831 року було прийнято Положення «Про залишення в Одесі іноземних євреїв...» [30, арк. 15зв.]. Одеським євреям-іноземцям, що прийняли присягу до 1825 року, знову дозволили прираховуватися до одеського міщанства й купецтва. На практиці це положення поширили й на тих, хто вчасно не прийняв присягу. В 1831 році в Одесі працювала спеціальна комісія із розбору іноземних євреїв. Як і у 1824 році, були складені списки всіх євреїв-іноземців, що проживали в Одесі, й розділили їх на «корисних» та інших. Почалася нова хвиля прирахування до міщанства й купецтва. У список «корисних» потрапило 755 євреїв, 21 % з яких складали купці. На той час чимало євреїв встигли раніше прийняти підданство Росії, однак усе ще не одержали з Херсонської казенної палати підтвердження про прирахування до міщанства через бюрократичну тяганину і вважалися іноземцями. Деяким з них довелося приймати присягу повторно. Користуючись можливістю, наданою євреям-іноземцям Одеси, в одеське міщанство стали записуватися і євреї з інших міст Херсонської губернії, насамперед Овідіополя [25].

Після запровадження заборони на переселення в Росію євреїв-іноземців, їхній потік у Херсонську губернію істотно зменшився, однак не припинився. Як свідчать архівні документи, євреї продовжували приїжджати в Росію по справах торгівлі й привозили із собою прикажчиків і прислугу [35; 36].

Третій етап переселення австрійськопідданих євреїв був характерний тим, що великий

відсоток тих, хто приїхав у той час, становили небагаті купці. Вони не мали наміру оселятися в Росії й приїжджали лише з торгівельними цілями [37]. Положенням від 20 січня 1831 року було наказано всім «іноземним євреям, які займаються банкірством і торгівлею й не бажають вступити до підданства Росії та записатися у гільдії, надати можливість торгувати за правами заїжджого іноземного гостя, як взагалі усім іноземцям» [34, арк. 92]. Багатьом із цих євреїв було не по кишені викуповувати свідчення другої гільдії, які були потрібні за законом для іноземних гостей, що залишалися торгувати в Росії довше одного року. Завдяки М. С. Воронцову, їм було дано право торгувати за свідоцтвами третьої гільдії [30].

Незважаючи на всі зусилля влади, до 1843 року в Одесі, як і раніше, проживало багато євреїв-іноземців [34]. Деякі з них оселилися в Одесі ще до 1824 року, інші приїхали пізніше. За законом всі вони підлягали виселенню із країни. Однак граф Воронцов дуже цінував цих євреїв і знову клопотався про дозвіл їм прийняти російське підданство, незважаючи на категоричну заборону на це [3; 39]. У листопаді 1843 року дозвіл все-таки був отриманий і протягом наступних 4 років сотні родин євреїв-іноземців, що жили в Одесі до 1832 року, яких місцева єврейська громада погодилася прийняти у свій стан, виконали присягу й прираховувалися в одеське міщанство й купецтво [32; 33; 39; 40]. Підрахунки, виконані нами за даними документів ДАОО, показують, що найбільша кількість цих євреїв (30 %) займалися торгівлею. Служителів було 20 %, чорноробів – 14 %, бухгалтерів – 9 %, комісіонерів – 8,5 %, кравців – 7,5 %. Серед них було 5 медиків з університетською освітою. Також були прикажчики, учителі, ювеліри, годинникарі, палітурники, оптики, візники тощо. Майже чверть з цих євреїв становили купці 2-ої та 3-ої гільдій.

Таким чином, у кінці 1840-х років переселення галицьких євреїв у Херсонську губернію фактично завершилося. Однак у ревізькому реєстрі євреїв Єлісаветграда в 1858 році значиться 15 родин австрійськопідданих євреїв, що зараховувались до єлісаветградського міщанства [41]. На нашу думку, мова йде про родини, що прийняли

присягу на підданство Російської імперії задовго до 1858 року й здобули підтвердження Херсонської казенної палати про прирахування в міщанство з настільки великим запізненням. Також ми знайшли відомості про окремі випадки прийняття присяги в Одесі, згідно указу 1843 року, ще впродовж двох десятиліть.

Галицькі євреї залишили великий слід в історії Півдня України. Вважається, що саме ці євреї, яких прийнято називати бродськими, становили кістяк єврейської громади Одеси в першій половині XIX століття [4]. Багато хто з них стали відомими купцями й добродійниками. Достатньо згадати банкірський будинок бродських купців Ашкеназі та їх земляків – «цукрових королів» Бродських. Серед почесних громадян Одеси були й вихідці з Галичини та їх нащадки: І. А. Вальтух, С. М. Гурович, О. С. Хаїс та інші [42]. Саме галицькі євреї привезли до Одеси ідеї освіти й створили перше у Російській імперії єврейське училище, яке довгі роки очолював виходець із Тернополя Базіліус Штерн, а вчителями багатьох предметів були колишні австрійські євреї [4; 43; 44].

Отже, аналізуючи причини і процес переселення євреїв з Галичини до Російської імперії, можна зробити висновки, що, з одного боку, євреїв змусили полишити рідні будинки

дискримінаційні реформи австрійського уряду, а з іншого, галицьких євреїв приваблювали широкі можливості для заробітків і ведення бізнесу в портових містах Півдня Російської імперії при лояльності російського уряду наприкінці XVIII – початку XIX ст. і підтримці з боку генерал-губернатора Новоросійського краю графа М. С. Воронцова.

Можна виділити три етапи переселення євреїв з Галичини. Перший етап (кінець XVIII ст.) характеризувався відсутністю чітких правил приїзду й оселення євреїв-іноземців, безперешкодним пропуском через кордон усіх бажаючих. Більшу частину переселенців становили бідняки, однак були серед них і успішні купці. Багато переселенців першого етапу приїхали в Росію без прізвищ. Характерними рисами другого етапу (початок XIX ст. до 1824 р.) були встановлення чітких правил приїзду й оселення, введення строгого прикордонного контролю. Серед переселенців другого етапу були торговці різних рівнів і велика кількість ремісників і робочих. Під час третього етапу, незважаючи на заборону євреям-іноземцям оселятися в Росії, наприкінці 1820-х – початку 1830-х років в Одесу приїхало чимало купців-євреїв із Галичини. Згодом їм удалося прийняти підданство Росії завдяки клопотанням графа Воронцова.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Николаев В. Б. Подданство Российской Империи, его установление и прекращение (историко-правовой анализ): дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Николаев Владимир Борисович. – Н. Новгород, 2008. – 205 с.
2. Тесленко А. М. Правовой статус иностранцев в России (вторая половина XVII – начало XX вв.): дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Тесленко Анатолий Михайлович. – Екатеринбург, 2000. – 226 с.
3. Herlihy P. Odessa: A history, 1794-1914 / Patricia Herlihy. – Cambridge : Harvard Ukrainian Research Institute, 1986. – 411 pp.
4. Ципперштейн С. Евреи Одессы. История культуры, 1794-1881 / Стивен Ципперштейн ; науч. ред. и пер. с англ.: А. Локшин. – М. ; Иерусалим : Гешарим, 1995. – 207 с.
5. Щукин В. В., Павлюк А. Н. Земляки. Очерки истории еврейской общины города Николаева (конец XVIII – начало XX вв.) / В. В. Щукин, А. Н. Павлюк ; Науч. ред. Н. Н. Шитюк ; Государственный архив Николаевской области. – Николаев : Изд-во Ирины Гудым, 2009. – 352 с.
6. Lyall R. Travels in Russia, the Crimea, the Caucasus and Georgia : In 2 vol. / Robert Lyall. – London, 1825. – Vol. 1. – XXI, 527 p.
7. Хонігсман Я. Права євреїв у законодавстві Австро-Угорської імперії [Електронний Ресурс] / Хонігсман Я. // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2007. – № 48. Режим доступу до журн.: <http://www.ji.lviv.ua/n48texts/chonigsman4.htm>
8. Балабан М. Йосиф II і реформи для євреїв у Австрії. Галичина 1772-1795 рр. [Електронний Ресурс] / Маєр Балабан // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2007. – № 48. Режим доступу до журн.: <http://www.ji.lviv.ua/n48texts/balaban.htm>
9. Дубнов С. М. Новейшая история еврейского народа. Том первый (1789-1848) / Дубнов С. М. – 2-е изд. – Пг. : Изд-во «Кадима», 1919. – 484 с.
10. Російський державний історичний архів, ф. 1374, оп. 4, спр. 27.

11. Николаев : [Электронный Ресурс] / Электронная еврейская Энциклопедия / Режим доступа : <http://www.eleven.co.il/article/12975>
12. Держархів Миколаївської області, ф. 243, оп. 1, спр. 31.
13. Держархів Херсонської області, ф. 22, оп. 1, спр. 1.
14. Держархів Одеської області, ф. 17, оп. 1, спр. 28.
15. Клиер Дж. Д. Россия собирает своих евреев (происхождение еврейского вопроса в России: 1772-1825) / Клиер Дж. Д. – Москва : Мосты культуры / Гешарим, 2000. – 190 с.
16. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Первое (далі – ППСЗ), т. XXV, № 18564-18565.
17. Російський державний історичний архів, ф. 1286, оп. 54, спр. 10.
18. Свод законов Российской Империи о состояниях, раздел 7, гл. 1, № 897-901.
19. Російський державний історичний архів, ф. 1286, оп. 54, спр. 39.
20. ППСЗ, т. XXX, № 22837.
21. Російський державний історичний архів, ф. 1286, оп. 54, спр. 102.
22. Держархів Одеської області, ф. 17, оп. 3, спр. 302.
23. Там само, ф. 4, оп. 107, спр. 1.
24. Там само, ф. 4, оп. 1, спр. 340.
25. Там само, ф. 4, оп. 3, спр. 560.
26. Скальковский А. Опыт о торговых и промышленных силах Одессы / Скальковский А. – Одесса, 1839. – 88 с.
27. ППСЗ, т. XXXIX, № 30004.
28. Держархів Миколаївської області, ф. 280, оп. 1, спр. 21.
29. Держархів Одеської області, ф. 4, оп. 1, спр. 339.
30. Там само, ф. 4, оп. 6а, спр. 1189.
31. Держархів Миколаївської області, ф. 280, оп. 1, спр. 36.
32. Держархів Одеської області, ф. 4, оп. 107, спр. 4.
33. Там само, ф. 4, оп. 107, спр. 5.
34. Російський державний історичний архів, ф. 1286, оп. 4, спр. 912.
35. Держархів Одеської області, ф. 2, оп. 6, спр. 188.
36. Там само, ф. 2, оп. 6, спр. 190.
37. Там само, ф. 4, оп. 1, спр. 341.
38. Там само, ф. 4, оп. 107, спр. 6.
39. Там само, ф. 4, оп. 107, спр. 1.
40. Там само, ф. 4, оп. 107, спр. 3.
41. Держархів Херсонської області, ф. 22, оп. 1, спр. 61.
42. Белоусова Л. Интеграция евреев в российское сословное общество: почетные граждане города Одессы еврейского происхождения / Лилия Белоусова // Альманах «Моря». – Одесса : Друк, 2006. – с. 6-23.
43. Держархів Одеської області, ф. 1, оп. 190, спр. 47.
44. Лернер О. М. Евреи в Новороссийском крае. – Одесса : Тип. Г. М. Левинсона, 1901. – 239 с.

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Верменич Я. В.*, д.і.н., проф.; *Тригуб П. М.*, д.і.н., проф.

© Прокоп Ю. В., 2013

Дата надходження статті до редколегії 03.04.2013